

Forandringens vinde

Foto: Henning Nielsen

Hærvejen grænse mellem Bov og Niehuus

Hvor går grænsen?

Ulla Weinreich, kst. formand

Når vi bruger ordet *grænse*, tænker vi normalt ikke over, at det ikke er et helt igennem dansk ord. I år er det på alles læber, men danskernes udtale af ordet revsede Jørn Lund i 2016 i bogen »Hvor går *grænsen*?«

Det gamle hjemlige ord var *mark* eller *landemærke* (af latin *margo* ‚rand, kant, grænse‘), som betød ‚grænse‘, derefter ‚grænseland, åben landstrækning, agerjord‘. Dette blev erstattet af et slavisk ord, jf. polsk, russisk *granica* ‚grænse‘, afledt af polsk *gran* ‚kant, hjørne‘.

Det overtages i nedertysk som *grensze*, kommer derfra til dansk og fortrænger altså et fra oldnordisk nedarvet ord. Det gør også mange af de hyppigst brugte ord som *ansigt, begynde, blive*; men i alle tilfælde er den tyske indflydelse på det danske ordforråd så stor, at mere end hvert fjerde ord i dansk (afhængigt af tællemetoden) er af tysk oprindelse.

Sprogene i grænselandet er emnet for Modersmål-Selskabets antologi i 2020, som følger op på

sprogkonferencen på Askov Højskole sidste år (se s. 10–11). Der er mange former for flersprogethed mellem oprindelige sprog og de senere kultursprog rigsdansk og højtysk, og der er stærke danske dialekter.

Også ved grænsen fandt vi sidste år vores yngste prisvinder nogensinde, Rikke Thomsen, og vi opfordrer alle medlemmer til at indstille en kandidat til Modersmål-Prisen senest 1. maj 2020. Læs mere på kortlink.dk/25ahu, og send en begrundelse på mindst ½ A4-side til ic@modersmaalselskabet.dk.

Mange steder var grænsen fra 1920 indtil for nylig en idyllisk fodgængergrænse med stuehuset i det ene land og markerne i det andet. Men nu er det moderne grænseoverskridende Slesvig med sprogfællesskaber og fredelig sameksistens pludselig blevet skåret igennem i kampen mod corona-epidemien.

Lad os håbe på en sund fremtid!

Modersmål-Selskabets bestyrelse

- Kst. fmd. Ulla Weinreich
formand@modersmaalselskabet.dk
- Kst. næstfmd., kasserer Michael Bach Ipsen
kasserer@modersmaalselskabet.dk
- Carl Jørgen Nielsen
- Ingrid Carlsen
- Jonas Lage Roelsgaard
- Mads Peter Aagaard Madsen
- Mia Bang Nedergaard
- Michael Ejstrup

Adresse

Modersmål-Selskabet

c/o Ulla Weinreich
Kærsangervej 12, 1.tv.
DK-2400 København NV

Tlf.: 21 860 864

CVR-nr.: 76824215

sek@modersmaalselskabet.dk

Nyhedsbreve sendes fra

sek@modersmaalselskabet.org

Kontingent og betaling

Oplys altid medlemsnummer (se bagsiden),
navn og adresse.

Kontingent/abonnement: 250 kr.

Portotillæg udland: 150 kr.

MobilePay: 35556

Reg.nr. 9570 kontonr. 667 6901

SWIFT/BIC: DABADKKK

IBAN: DK803000006676901

Modersmål-Selskabet

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for
bevarelse og udvikling af modersmålet som en
grundlæggende forudsætning for dansk kultur og
folkestyre.

Dette tilstræbes ved:

- At vække forståelse for betydningen af en klar,
udtrykfuld og varieret anvendelse af sproget i
tale og skrift – med respekt for dialekterne.
- At formidle kendskab til forskning og uddan-
nelse vedrørende det danske sprog.

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad, Sprog &
Samfund, udkommer fire gange årligt.
Artiklerne tegner ikke nødvendigvis selskabets
holdning.

Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Ansvarshavende redaktør

Michael Bach Ipsen

Tlf.: 40 61 08 58

red@modersmaalselskabet.dk

Korrektur

Ulla Weinreich

Layout

Karina Elsig

ISSN

ISSN 0108-433X (trykt udgave)

ISSN 2246-4212 (PDF)

Marts 2020 (38. årgang nr. 1)

Nye tider

Michael Bach Ipsen

Som den opmærksomme læser allerede vil have bemærket, er dette årtis første nummer af bladet i en ny klædedragt. Der er forandring i luften.

2019 mistede vi selskabets grundlægger, Gerda Thastum Leffers, og ildsjælen Henrik Munck, som var aktiv lige til det sidste. Forandringen er fortsat i år med vores afsked med Georg Adamsen, der siden generalforsamlingen i 2019 ud over sine tunge hverv som redaktør og layouter af blad og bog samt sekretær har været formand for Modersmål-Selskabet, men nu ønsker mere tid til sin familie. Bestyrelsen takker for de mange gode ting, som Georg Adamsen gjorde for selskabet og dets medlemmer. Også Annette Lassen har valgt at forlade bestyrelsen af private årsager, og vi takker hende for god og konstruktiv sparring.

Frem til generalforsamlingen den 14. maj 2020 er Ulla Weinreich konstitueret formand og undertegnede konstitueret næstformand samt redaktør af *Sprog & Samfund* – en opgave, jeg går ydmygt til efter min garvede forgænger.

Ikke kun Modersmål-Selskabet er i forandring. Verden og folks bekymringer ændrer sig hele tiden. Tyverne begyndte med, at corona-virus hurtigt *gik viralt* og tog opmærksomheden fra klimakrisen i medierne. Sproget er også dynamisk og ændrer sig med tiden, men samtidig statisk forstået på den måde, at sprog følger os mennesker i alt hele tiden. Især måden, vi bruger sprog på, har ændret sig det forgangne årti. Telefonsamtaler er i højere grad blevet til korte beskeder på skrift. Med de sociale medier har alle en platform, så flere skriver. For døve øren fristes man til at sige, for færre læser.

Men folk læser gerne bøger om emner, der interesserer dem. Med salgstillene for vores 2019-ud-

givelse *Dialekter i rigt mål* i navnlig Sønderjylland og Nordjylland kan vi se, at interessen for dialekterne lever i bedste velgående. Nogle vil gerne stå med en bog i hånden, før de køber den. Andre køber bøger på nettet og får dem leveret bekvemt til lænestolen uden at bevæge sig ud i regn, rusk og snøft. Måske samler de også deres køb og får gratis fragt, for hvem vil ikke hellere bruge penge på substansen!

Af samme grund har vi valgt at nedlægge vores sekretariat. Tiden er løbet fra tung administration, og salget af vores udgivelser er derfor ved at blive overdraget til både netbutikker og fysiske boghandlere, mens vi vil koncentrere energien om kerneopgaverne: bladet, bøgerne og medlemsarrangementerne.

De øvrige sekretariatsfunktioner som medlemsregister samles hos kassereren, og ved større ordrer er man altid velkommen til at ringe og indhente et tilbud. Det kan være særligt fordelagtigt for mindre kunder, der ligesom Modersmål-Selskabet ikke er momsregistreret.

Fyrretyve dages karantæne

Anders Fogh Jensen ✉ anders@filosoffen.dk

På en af de store dage i coronaforløbet, fredag den 13. marts, bragte Politiken mit debatindlæg »Vi troede, at markedet og de store selskaber havde vundet, men nu ser vi, hvorfor det er godt at have en stærk stat«. Der er en del eksempler på, hvad vi kan lære af italienere og italiensk.

Strukturelt kan man sammenligne epidemisituationen med en udvisning i fodbold. Når et hold får en spiller udvist, så gælder det ikke længere om at kreere, score eller på anden måde blamere sig. Så handler det om at lukke ned, passe sine zoner og basale opgaver og få tiden til at gå. Denne strategi for 0–0 kaldes på italiensk *catenaccio* ‚dørslå‘ (subst.). Man lukker forsvarskæderne og kæmper for 0–0 og håber på et contramål.

Italien har ikke blot beriget os med *catenaccio*, de har en lang tradition for epidemibekæmpelse og har udviklet de strategier, vi bruger i dag. Grundprincippet er at undgå berøring, *antitaktilitet*. At

isolere kommer af det italienske *isola*, der betyder ‚ø‘. Man kan sende folk ud på en ø eller bygge øer ind i byen, som hjemmekarantænen efterligner.

Hvis man vender epidemibekæmpelse om, får man biologiske våben. 21. februar 1495 forsøgte franskmændene at invadere Napoli. Napolitanerne sendte smukke unge syfilissmittede kvinder ud i gaderne, som franskmændene indlod sig med. Man indledte med andre ord en *omvendt antitaktilitet* ‚berøringsfristelse‘.

Spredningen af pest omtales ofte som en steppebrand, men det tog alligevel to år, 1347–1349, at nå fra Italien gennem Europa til Norge. I dag taler vi dage. Når italienerne er forbillede, er det også, fordi de netop udviklede de strategier, der skulle til for at inddæmme epidemierne, langt før der fandtes vaccine og mikrobiologi.

Når nogen kom til byen, skulle de forblive uden for byen i 40 dage, fordi man mente, at folk døde af pest på 37 dage. Hvis de ikke var døde inden da, ja, så havde de nok ikke pest og kunne komme ind i byen. Det italienske ord for ‚fyrretyve‘ er *quarantina*, heraf ordet og begrebet *karantæne*.

Men hvad gør man, hvis byen allerede er pestbefængt? Dette udviklede man særlige strategier for i det 17. århundrede, som vi nu kan genkende i dagens hjemmekarantæner. Man byggede nemlig den byudvendige karantæne ind i byerne og lavede forordninger om, at alle skulle blive hjemme i 40 dage.

Corona vil forandre samfundet

Denne relativt milde epidemi er en beredskabs-

øvelse. Det er alvorligt, men det bliver formentlig i fremtiden mere alvorligt. Det er ikke bare vores held, at virussen kom til andre lande før os, men også, at den har en dødelighed på under 1%. Sars i 2002 havde en dødelighed på 10%, den spanske syge for 100 år siden på 20%, kopper på 60%. Vi øver os lige nu på noget, der kan og nok bliver meget mere pågående og farligt.

Der indfinder sig et hensyn til populationen. For få måneder siden var der et dilemma mellem høflighed og hensyn: Håndtrykket, der faktisk blev indført som en afstandtagen fra det mere intime kindkys, blev erstattet af *coronavinket*. Men det særlige er hensynet.

Vi lever dagligt i en tinnitus af baggrundsfrygt og jamrer som prinsessen på ærten over meget små farer sammenlignet med folk i det 18. og 19. århundrede. Verden er blevet meget mere sikker, men vi har ikke fået indløst den ro. Måske bliver vi taknemmelige over, at vores verden til daglig er så sikker, taknemmelige over, at vi kan mødes, og taknemmelige over et sundhedsvæsen, der har erfaringer med epidemier, når vi ikke selv har.

Det er måske netop det, der træder tyde-

ligt frem nu: Selv om vi som individer er helt uerfarne med epidemier, så er vores samfund det ikke. Samfundet har lange erfaringer med de strategier, staten ruller ud. Skulle man blive karantæneramt, vil jeg anbefale, at man anskaffer sig Boccacios *Il Decamerone*, der netop er kommet i en ny dansk oversættelse *Dekameron*. Læs den, eller læs den op for hinanden, det vil virke lindrende. Bogen fra 1349 indeholder 100 historier og handler om syv kvinder og tre mænd, der stikker af fra pestens Firenze og laver deres egen karantæne. Her fortæller de over ti dage hinanden historier. Og det er måske det mest lindrende, man kan gøre i en pesttid: at høre, at det har været sådan før og meget værre – og så i øvrigt ellers give sig til at læse historier for hinanden.

Giovanni Boccaccio: *Dekameron*.

København: Hoff & Poulsen, 2019. ISBN 9788793279643. 1.128 sider. 500 kr.

Anders Fogh Jensen er filosof og foredragsholder. I 2011 udgav han *Epi-demos. En lille bog om store epidemier*. Den handler om organisering og styring under forskellige epidemier, om overlappene mellem krig, epidemi og sociale interventioner og om epidemibegrebets udbredelse i nyere tid.

Anders Fogh Jensen: *Epi-demos. En lille bog om store epidemier*. København: Forlaget THP, 2011. ISBN 9788792600028. 109 sider. 180 kr.

At tolke sproget ret

Ulla Weinreich

Modersmål-Selskabet fejrede traditionen tro den internationale modersmålsdag den 21. februar ved at invitere til foredrag og diskussion om et vigtigt sprogligt emne.

Lektor Tanya Karoli Christensen fra Københavns Universitet holdt et fængslende oplæg om sin retslingvistiske forskning med praktiske eksempler, og professor Jan Engberg fra Aarhus Universitet perspektiverede til sammenhænge mellem sprog og jura ud fra sin bog »Retten i sproget«. Både medlemmer, fagfolk og andre interesserede i sprog og jura lyttede fascineret med og stillede opklarende spørgsmål.

Tanya Karoli Christensen gennemgik under overskrifterne *Sprog og lov*, *Sprog som bevis* og *Sprog i retssystemet*, hvordan sprog og jura mødes. Det første afsnit handler om loves udformning, hvordan man taler om dem, og hvordan man oversætter dem ved ud fra sproglige metoder at forstå juridiske tænke- og handlemåder. Det sidste drejer sig om de sproglige handlinger fra afhøring og rapportering til interaktion, retorik og tolkning i retten, der betragtes som et sociologisk og magtorienteret system.

De fleste interesserer sig for det midterste felt, *Sprog som bevis*. Det leverer stof til underholdning og sensation i krimier og den kulørte presse. Men forskningen beskæftiger sig med det samfundsmæssigt væsentlige emne at anvende sproglige beskrivelsesmetoder til at forfølge et juridisk formål: Emnerne er her *Kriminelle sproghandlinger*, *Diskurs- og tekstanalyse*, *Sproglig profilering*, *Ophavsanalyse* og *Afhøringer og rapporter*.

Med sproglig profilering og ophavsanalyse karakteriserer man personers sprogbrug og analyserer tekster for at undersøge, om de kan stamme fra de(n) mistænkte, ved at sammenligne med en tekst, man ved den mistænkte har skrevet. En sproglig

profilering kan være mere præcis end en psykologisk, men ikke et bevis. I Danmark beskriver en retslingvist som rettens sagkyndige, hvad der sprogligt kan udledes af teksterne, men overlader til domstolene at argumentere med resultaterne. Der indgår flere lingvistiske niveauer og discipliner i ophavsanalysen, bl.a. tekstanalyse og pragmatik.

Særkender inden for ophavsanalyse er fejltyper og stiltræk som formalitet, ordvalg, faste udtryk, begyndelse og slutning på f.eks. breve, sætnings- og tekstopbygning, retoriske træk – og for computerskrevne tekster typografi og formatering. Sprogbrugen kan nemlig i skiftende omfang sandsynliggøre demografisk baggrund som alder, køn, uddannelse og geografisk oprindelse. Grundlaget er, at ethvert menneske ubevidst udtrykker sig på en bestemt måde. F.eks. bruger de fleste konstant de samme indlednings- og afslutningsformler eller forkortelser i deres mails, med eller uden forkortelsesprikker eller komma m.m.: *Kære ...*, *Hej...*, *Med venlig hilsen*, *Mange hilsener*, *kh* osv.

Forudsætningen for ophavsanalyse er overlap mellem ellers sjældent forekommende træk på tværs af sproglige niveauer i de kilder, man analyserer. Sjældne træks hyppighed kan man undersøge i referencekorpora som KorpusDK med 56 millioner ord fra redigeret tekst som aviser og noveller, Infomedia med over 7 milliarder ord (fra alle danske aviser) og f.eks. Google. Optimale kilder som sammenligningsgrundlag er uredigeret hverdagsprog, hvorfor forskerne ønsker sig ressourcer til specialkorpora.

I et eksempel på en spændende sag, hvor

Foto: Kaj Nielsen-Gøgsig

Tanya Karoli Christensen

Christensen har været tilkaldt som sagkyndig, havde en mistænkt skrevet 19 breve til tre ofre. Sproglige fællestræk i form af stavefejl, kommafejl, grammatiske fejl, indlednings- og afslutningsformler kunne her bruges til at karakterisere forfatteren på tværs af brevene. Nogle stavefejl kan sommetider tyde på ordblindhed, og så kan man inddrage en ekspert i dette; andre fejl kan være anbragt med vilje for at vildlede. Det er dog umuligt at manipulere sine særkender på alle sproglige niveauer samtidig. Ud fra de tilgængelige tekstkorpora dokumenterer retslingvistene f.eks., hvor hyppigt en bestemt markør forekommer. Hvis andelen er signifikant større i trusselsbrevene, som den var her, har retten noget at arbejde med. Her pegede indbyrdes referencer mellem brevene, fælles temaer og trusselstyper på den samme ophavsmand; de forskellige undersøgte punkter udgjorde altså sproglige indicier, og personen blev dømt.

Efter oplægget talte Jan Engberg om sammenhænge mellem sprog og jura fra et mere overordnet perspektiv og plæderede for en interdisciplinær integration. Emnerne var bl.a. *Sprog som bevis*, *Sprog som bærer af juridisk viden*, *Juridisk forklaring og betydningsskabelse*, *Juridisk oversættelse og informationssøgning*, *Sammenlignende beskrivelse af juridiske tekstgenrer og Juridiske institutioners sprogbrug*.

Under en linje med begreberne *Sprog som bevis*,

Retsretorik og Sprogfilosofi som grundlag for juridisk fortolkning fra venstre til højre illustrerede Engberg, hvordan anvendt lingvistik og jura er længst fra hinanden til venstre og tættest på hinanden til højre. Her berørte han emner som *Hvad er godt juridisk sprog? Hvordan overbeviser man med sprog? Hvad sker der med retten, når sproget er usynligt for juristen?* Retslingvistikken samler mennesker og juridiske interesser, og sprog betyder ikke altid det samme. *Kan man bruge sprog som bevis?*

Det ledte Engberg frem til en anden opstilling gående fra et *Snævert sprogbegreb* i venstre side til et *Bredt sprogbegreb* til højre. Punkterne på denne skala var fra venstre mod højre *Sprog som bevis*, *Sprog som bærer af juridisk viden*, *Magtspil i domstolen*. Her ses sproget mere og mere udefra gående fra venstre mod højre.

Engberg havde til sidst følgende spørgsmål til Christensen ud fra sproget som bærer af juridisk viden:

I hvilket omfang er din sprogvitenskabelige ekspertise omstridt i domstolene?

Er der nogle analyser og metoder, der er mere relevante?

Findes der andre former for sprog som bevis end ophavsanalysen?

Kan man bruge samme metoder til dem?

Hvor langt er vi kommet med at gøre retslingvistik acceptabel?

Christensen svarede overbevisende ved at henvise til sin gennemgang af sproglige discipliner, som kan bidrage på hver sit plan. Jurister er som udgangspunkt skeptiske over for retslingvistik, men bliver overbevist af systematik og statistik og bruger faktisk rapporterne. Det er bestemt et område med et stort potentiale. Lingvister kan som sagt ikke få dig frikendt eller sat i fængsel, men deres ekspertanalyser af sprogbrug kan bidrage til, at forbydere retsforfølges, og at uskyldige går fri. ■

Imponerende fremstilling af de danske dialekter

Stine Kornbek, stud.mag. i lingvistik ✉ lingvistine@modersmaalselskabet.dk

Jeg har fået glæden af at anmelde »Dialekter i rigt mål«, som for nylig blev udgivet af Modersmål-Selskabet; en frivillig organisation, der har et ønske om at belyse modersmålet i håb om at bevare og udvikle dette.

Bogen bygger på et antal forfatteres fremstilling af forskellige dialektområder i Danmark, store såvel som små. Det er dog ikke kun faktuelle fremstillinger af dialekterne, som bliver beskrevet i bogen. Den

indeholder også en masse skønne og personlige beretninger om forfatternes forhold til de enkelte dialekter, som de hver især har en tilknytning til. Hvis du – som læser – også har et kærligt forhold til din dialekt og måske gerne vil blive lidt klogere på de særtræk, som du normalt ikke tænker over, kan jeg anbefale denne bog. Hvis du derimod sidder med en følelse af, at din dialekt er noget, som skal gemmes væk, fordi den så ofte bliver mødt med fordomme, skal du i særdeleshed læse denne bog. Du bliver klogere på, hvorfor din udtale er helt speciel og noget, som du skal være stolt over. Jeg er sikker på, at denne bog er en øjenåbner for mange. Jeg, som har boet i København hele mit liv, har fået et helt nyt syn på de dejlige dialekter, og jeg vil anspore alle til at dyrke de sproglige evner, som I er så heldige at besidde. Jeg var ikke ligeså overbevist før.

Først og fremmest vil jeg gerne anspore alle, som ikke har den store erfaring med fonetik og lydsystemer, til at læse op på de fonetiske grundbegreber. Jeg vil desuden anbefale, at man sætter sig lidt ind i lydskriftsystemet Dania. Det første kapitel *Hovedtrækkene i de danske dialekter frem*

til 1950 af Inge Lise Pedersen er et langt kapitel, som berører mange forskellige dialekter. Jeg kan forstå, at man placerer dette kapitel i starten, da man får et overblik over dialekterne i Danmark, inden man derefter kan dykke dybere ned i de enkelte, som beskrives i de følgende kapitler. Kapitlet er meget teknisk og på sin vis lidt overfladisk. Der bliver benyttet en masse faglige begreber, som ikke bliver uddybet yderligere. Jeg, som endda har haft en del fonetik på min uddannelse i lingvistik, havde besvær med at forstå mange af de enkelte eksempler, og jeg gik hurtigt tabt på grund af det tekniske niveau. Jeg har vel at mærke heller ikke den store erfaring med Dania. Jeg kan godt være tilbøjelig til at råde læseren til at gemme dette kapitel til sidst. Når man først har læst de efterfølgende kapitler, hvor de enkelte dialekter bliver grundigt beskrevet, har man eventuelt en bedre fornemmelse af, hvad Pedersen mener i sin fremstilling. Det ville jeg ønske, at jeg havde gjort. Men I skal ikke fortvivle, hvis I begynder med hendes kapitel, da det hele bliver meget bedre i det følgende.

Jeg har et kritikpunkt mere. Kapitel 13 *Vad är danskt och vad är svenskt i Skånes dialekter?* af Mathias Strandberg er i bund og grund et utroligt interessant kapitel, hvor det bliver diskuteret, om skånsk skal betragtes som en dansk eller svensk dialekt, da det besidder sproglige træk fra begge. I forbindelse med kapitlet, som er skrevet på svensk, er der en omfangsrig gloseliste tilknyttet, som jeg desværre slet ikke benyttede mig af. Jeg havde ingen idé om, hvad der var glosseret i kapitlet. Jeg endte med at

læse kapitlet, trods jeg havde en del forståelsesproblemer med enkelte ord. Et godt råd er at markere de ord, som man kan finde i gloselisten. Det er på godt jysk *træls*, at læseoplevelsen forstyrres, da man skal bruge så meget tid på at undersøge, om de enkelte ord er glosseret eller ej.

Den sidste kritik, som jeg vil påpege, er de forskellige anvendelser af lydskrift. Jeg har som nævnt ikke den store erfaring med Dania, men det er ikke en undskyldning, da der i bogen er inkluderet et udførligt skema, hvor man kan sammenligne Dania med IPA og almindelig ortografi. Det, som dog kan virke mere forvirrende, er, at man ikke har holdt sig til én lydskriftskonvention. Modersmål-Selskabet har inddraget mange forskellige forfattere, hvoraf mange ikke er specialister inden for dialektologi og sprogvidenskab. Jeg kan godt lide, at mange af dem bruger almindelig bogstavering til at gengive deres dialekt. Jeg føler ikke, at det hæmmede præcisionen af dialektudtalen. Jeg synes også, at det var en stor hjælp, når lydskriftseksemplerne blev sat over for den almindelige ortografi.

Men der er stadig mange gode grunde til at læse denne bog. Alle kapitlerne er skrevet af forfattere, der som tidligere nævnt har et kærligt forhold til hver deres dialekt. Jeg bed især mærke i kapitel 8 om vendelbomål, som er skrevet af Ingrid Carlsen. Hun beskriver meget levende, hvordan hendes dialekt er en del af hende, og om den følelse af psykisk tortur, som hun ville føle sig udsat for, hvis hun ikke havde mulighed for at bruge den. Jeg havde aldrig overvejet, at dialekter kunne have denne indvirkning på mennesker, men dette kapitel gjorde mig klogere.

Man bliver også klogere på meget af den dialektforskning, som har fundet sted de seneste år. Jeg var desuden imponeret over kapitel 5 om østjyske dialekter, der er skrevet af Torben Arboe. Jeg har aldrig læst en så fin og letlæselig skildring af dialektforskning før. Der er blevet skabt en meget fin inddeling af områdets dialekter, og der er desuden tilhørende dialektkort til skildringer-

ne. Jeg tager hatten af for hans dygtighed i at formidle forskningen på området. Man skal ellers være årvågen for at læse om denne slags forskning inden for sprogvidenskaben.

Ét er al den forskning, som er lavet om dialektgrænserne, noget andet er forklaringen på, hvordan dialekterne skabes, og hvordan dialekterne uddør, samt hvordan sprogforandringer opstår. Bogen tager også hånd om det sociologiske aspekt inden for dialektologi. Kapitel 2 *Dialekterne under afvikling siden ca. 1950* giver en flot fremstilling af dialektsamfundenes forandringer og den deraf følgende udtynding af dialekterne. Man bliver desuden klogere på, hvordan lingvister arbejder med sprogforandring, og man forstår i slutningen af kapitlet, hvorfor rigsdansk er endt med at være en overmagt.

Bogen er omfangsrig og berører mange forskellige emner. Alle disse emner er et resultat af, at en del forfattere har fået lov til at dele deres meninger og tanker om emnet *dialekter*. Det kan være en stor mundfuld at holde styr på alle kapitlerne, men jeg nød at læse bogen. Den er fremragende som opslagsværk, og jeg vil altid vide, at jeg bare kan slå op i et af kapitlerne, hvis jeg har brug for at få genopfrisket min viden om f.eks. bornholmsk, sjællandsk eller sønderjysk.

Jeg håber desuden, at alle fremtidige læsere af bogen – ligesom mig – får et nyere perspektiv på dialekter, hvorfor de er så charmerende, og hvorfor de skal fortsætte med at bevares. En dialekt er ikke bare en lokal sprogform. Den er også en del af menneskets personlighed.

Georg Adamsen (red.):
Dialekter i rigt mål.
Hedensted: Modersmål-Selskabet, 2019.
ISBN 9788799413775.
384 sider.
250 kr.

Sprog på grænsen

Ulla Weinreich

Foto: Michael Bach Ipsen

Kongeåen ved Skibelund Krat udgjorde grænsen mellem Danmark og Tyskland 1864–1920. Siden strukturreformen i 2007 ligger begge sider i Vejen Kommune, men afgrænser stadig Sønderjylland fra Nørrejylland og Sydjylland.

Sprog og dialekter i grænselandet var Modersmål-Selskabets vellykkede og velbesøgte konference den 5. oktober sidste år på Askov Højskole – med gæster langvejsfra. Foredragene udgiver vi i begyndelsen af september i år suppleret med ekstra kapitler. Hele bogen bliver en *vendebog*, så den kan læses fra den ene ende på dansk og fra den anden på tysk: *Sprog på grænsen/Grenzsprachen*. Vores antologi i år er således Modersmål-Selskabets bidrag til fejringen af 100-året for Genforeningen, for den fredelige grænsedragning i 1920 og for de to nutidige mindretal, det danske i Sydslesvig og det tyske i Sønderjylland/Nordslesvig. 2020 er officielt dansk-tysk venskabsår, hvorfor vores antologi også er en *vennebog*.

I antologien vil der være prøver på grænselandets forskellige sprog. Der er et helt nyt kapitel om dialekten i Sønderborg af dialekt ekspert Michael Ejstrup og et om sydslesvigdansk af Elin Fredsted, og vores vinder af Modersmål-Prisen 2019 Rikke Thomsen skriver om sit forhold til det at synge på synnejysk. Der vil også være nye

og måske overraskende kapitler inden for temaet *grænselandets sprog og dialekter*. Et af dem er Dieter Lohmeiers gennemgang af hertugdømmernes litteratur. Kapitlerne af Reiner Pogarell om tyske fordomme, af Elin Fredsted, Malene Monka og Anna Marbjerg om nabosprog og sprogkontakt og af Anne-Marie Fischer-Rasmussen om tysklæreruddannelsen i Danmark er blot nogle af de konferenceforedrag, som gengives i bogen.

Dansk er et af de nordgermanske sprog, hvori bl.a. sønderjysk og sydslesvigdansk er dialekter. Alsisk er en underdialekt af sønderjysk på den brofaste ø Als, mens sydslesvigdansk har stærkere indslag af tysk. Højtysk, nedertysk og frisisk er vestgermanske sprog, hvoraf nedertysk (med den uformelle betegnelse plattysk) er et anerkendt regionalsprog i Tysklands otte nordlige delstater. Der eksisterer ingen registrering af nedertysktalende i Danmark; allerede før 1990 omtales deres andel af det tyske mindretal som forsvindende lille. Dansk og frisisk er statsligt anerkendte mindretalssprog i delstaten Slesvig-Holsten.

Frisisk er fra gammel tid et selvstændigt sprog i den vestligste del af Nordtyskland (og i Nederlandene). Da friserne altovervejende stemte tysk ved Genforeningen, er frisisk i dag forsvundet som mindretalssprog i Danmark, men samarbejdet med det danske mindretal syd for grænsen er udstrakt. I de fire sønderjyske kommuner Aabenraa, Haderslev, Sønderborg og Tønder er højtysk et nationalt mindretalssprog, men det daglige omgangssprog er sønderjysk, også for mange fra det tyske mindretal. Billedet kompliceres af, at mange mennesker på begge sider af grænsen taler flere forskellige sprogvarianter; afhængigt af situation og samtalepartner.

Den store nabo mod syd har man som dansker altid forholdt sig til, i en blanding af trods, beundring og mindreværdskomplekser. Men den konsekvente opdeling af mennesker, der automatisk vælger ægtefælle, kirke, skole, bibliotek, avis, foreninger, omgangskreds og måske ensidige standpunkter efter deres eller familiens førstesprog eller efter deres pas, er forbi. I dag lægger man vidtgående vægt på fællesskabet og den særlige brogede grænselandsidentitet, og den største risiko for mindretallene er måske muligheden for assimilation. Der er kulturelt og sprogligt samarbejde mellem mindretallene og flertallene på tværs af grænsen på både regionalt, nationalt og europæisk plan. Også på grund af dette vellykkede samarbejde er der grund til at fejre grænselandet og dets sprog.

I Tyskland fejres i år 100-året for folkeafstemningen og den fredelige grænsedragning, og derfor slutter også de tysksindede nordslesvigere og de dansksindede sydslesvigere sig til festlighederne. Man er fuldgældig borger med pas i flertallets land og samtidig del af et mindretal, hvis man vælger det. Ikke mindst er der især inden for de senere år vokset en identitet som nordslesviger eller sydslesviger frem, der tillader mange personlige udlægninger og har sin styrke i sin fleksibilitet, endda kan man samtidig have flere identiteter efter sprog, situation, bosted og holdninger.

Da tanken om nationalstaten vandt frem i forbindelse med revolutionerne i 1848, udløstes de slesvigske krige 1848–50, som ikke bragte nogen egentlig løsning på stridighederne mellem dansk- og tysksindede med sig, og i 1864 tabte Danmark Slesvig, Holsten og Lauenborg. Den 10. juli 1920 red kong Christian X over den gamle grænse ind i Sønderjylland på en hvid hest, og der var glædesfest i hele Danmark. Genforeningen af Sønderjylland med Danmark i 1920 – eller, som tyskerne og de to mindretal siger, grænsedragningen – var et resultat af Tysklands nederlag i første verdenskrig, forhandlingerne forud for Versaillesfreden og ikke mindst de følgende folkeafstemninger i grænselandet. Til danskerne syd for grænsen var budskabet: »De skal ikke blive glemt.«

Efter anden verdenskrig erklærede regeringen allerede den 9. maj 1945: »Grænsen ligger fast«, og København-Bonn-erklæringerne fastlagde i 1955: »Personer, der tilhører de to mindretal, må ikke hindres i, i tale og skrift, at benytte det sprog, de foretrækker« og »Bekendelsen til dansk/tysk nationalitet og dansk/tysk kultur er fri og må ikke af myndighederne bestrides eller efterprøves.« Mindretal er den, der vil; sindelaget må hverken kontrolleres eller påtvinges. Det skabte forudsætningerne for dagens brogede samliv mellem de forskellige befolkningsgrupper på tværs af grænsen, som er et forbillede for mindretal andre steder. Den dansk-tyske model med folkeafstemningen beundres som et ideal og blev ikke mindst fremhævet af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II i hendes nytårstale 2019/2020. I dag bor der ca. 15.000 tysksindede nord for grænsen og ca. 50.000 dansksindede syd for den, men helt præcist kan man altså aldrig få det at vide.

Holberg i det 21. århundrede

Carl Jørgen Nielsen ✉ cjn@modersmaalselskabet.dk

For godt 300 år siden påbegyndte Ludvig Holberg det, der i løbet af et par snese år skulle blive til et formidabelt forfatterskab. Både i volumen og variation. Skønlitteratur og faglitteratur. Poesi og prosa. Bøger på dansk og bøger på latin. Sjov og alvor. Det hele er udtryk for det, man kunne opfatte som Holbergs særlige projekt: kritik af naragtighed og vanetænkning og forsvar for realistisk selverkendelse og rationalitet.

Hele herligheden er nu alment tilgængelig. Og gratis. Man skal blot have en computer med netadgang. I årene 2009–2015 udgav Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i samarbejde med Universitetet i Bergen en tekstvidenskabelig netudgave af Holbergs samlede forfatterskab.

Man kommer ind til materialet via <http://holbergsskrifter.dk>. Derefter f.eks. via *Tekster* til *Søg* i næste skærmbillede, hvorefter man

vælger den tekst, som man er interesseret i. Og så er der ellers materiale nok at tage af. Selve teksten, selvfølgelig. Dertil introduktioner, noter, kommentarer, faksimile af teksten (altså tekstsiderne som de var trykt i den oprindelige udgave), dvs. trykt i fraktur, »krøllede bogstaver«, som det jo var den almindelige praksis på Holbergs tid.

<http://holbergsskrifter.dk> giver adgang til et enormt ressourcecenter, når det gælder læsningen af Holbergs forfatterskab. Der må være nok at tage fat på for holbergforskere i de kommende år. Selvfølgelig også for andre interesserede.

Men. Det er ikke helt let for moderne læsere at komme igennem en original tekst af Ludvig Holberg. Især kan stavningen og bøjningerne hæmme læsningen. 1700-tallets dansk var på de punkter noget anderledes end nutidens. Det viser sig selvfølgelig også i skriftsproget. Derfor giver det god mening, at arbejdet med netudgaven af holbergmaterialet også har resulteret i en nansomt moderniseret bogudgave af forfatterskabets hovedværker. Bogværket *Ludvig Holbergs hovedværker* omfatter alle komedierne, alle hans øvrige skønlitterære værker, alle hans essays, levnedsbrevene (dvs. selvbiografien), meget af hans danmarkshistorie m.m., i alt 22 bind. De vil se godt ud i reolen. 22 solide individuelt pastelfarvede bind. Og den samlede pris er meget overkommelig: ca. 2.000 kr.

Men 22 bind er jo en del at få plads til. Og at få læst. Så i tillæg til 22-bindsudgaven har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Aarhus Universitetsforlag udgivet en mere overkommelig 1-bindsudgave af *Ludvig Holbergs hovedværker*, i øvrigt i samme udstyr som 22-bindsudgaven. Det er denne 1-bindsudgave *Holberg Et udvalg*, som det følgende vil fokusere på.

Ludvig Holberg: Et udvalg

Udgiverne betegner selv 1-bindsudgaven som en »bærbar Holberg«. Bogen er ellers vægtig nok, både konkret og på anden måde. 704 sider B5-format (174 mm × 246 mm) indbundet i et solidt kartonbind, knap 1,5 kg på køkkenvægten.

Bogen er struktureret således, at den nøje afspejler 22-bindsudgavens disposition. De samme teksttyper er repræsenteret i samme orden og forholdsmæssigt med nogenlunde samme vægt. De samme introduktioner er brugt, blot i kortere versioner.

Det begynder med komedierne. Godt 200 sider i 1-bindsudgaven svarende til de 7 bind i *Ludvig Holbergs hovedværker*, hvor alle komedierne er trykt i deres helhed. I 1-bindsudgaven kun nogle af dem og i uddrag. Begge steder fylder komedierne imidlertid godt. Holberg har nok også længe været kendt og anerkendt primært for sine komedier. Ellers ville han vel heller ikke have siddet foran Det Kongelige Teater år ud og år ind og i al slags vejr. I udvalget er der uddrag af »greatest hits« som *Jeppe på Bjergel*, *Erasmus Montanus* og *Den Stundesløse*, men også af mindre hyppigt opførte komedier som *Mester Gert Westphaler*, *Den meget talende barber*, som i øvrigt klarede sig mindre godt ved premieren, men vedblev at være Holbergs yndlingskomedie. Selv om komedierne i udvalget selvfølgelig kun kan være repræsenteret stykkevis og delt, er det lykkedes udgiverne at komme godt rundt i Holbergs komedieproduktion og antyde noget om dens spændvidde.

Holbergs historieskrivning fylder godt i det samlede forfatterskab, men ganske meget af det kan ikke med rimelighed kaldes hovedværker. I udvalget er medtaget knap 70 sider af *Danmarks riges historie*, fra den sidste del, som handler om Christian IV og Frederik III. De konger, som er Holberg nærmest i tid og som han derfor forbinde mest med. I portrætterne af de to konger er der tilløb til en slags psykologisk portrættering. Noget der forekom sært i samtiden, men som nu kan få Holberg til at virke moderne.

Holbergs essayistik er noget for sig. Det var en genre, der var kommet frem i tiden, og en genre, som Holberg mestrede. I den grad. Han skelnede selv mellem *Epistler* og *Moralske tanker*. De første er kortere tekster om stort og småt, og hvad der måtte ligge derimellem, ofte noget om Holberg personligt. De andre er noget længere ræsonnerende tekster om religion, særlige samfundsspørgsmål og den slags vægtige emner.

I udvalget fylder Holbergs essayistik en del. Omkring 150 sider svarende til de 6 bøger i hovedværkerne. I sin essayistik kan Holberg komme tæt på sin samtid, undersøge dens urimeligheder og naragtigheder og anvise alternative holdninger i det, der kunne være praksis i et bedre, mere rationelt, samfund. Når man læser nogle af Holbergs essays er det som at være i stue med en god bekendt, som vender nogle ting af fælles interesse: smag og behag, nydelsesmidler, ligestilling mellem kønnene og meget andet. I andre er han mere tidsbundet, eksempelvis i sit forsvar for lutheranisme og enevælde. Men man keder sig aldrig. Man er hele tiden lidt oppe på mærkerne med kritik eller tilslutning. Også i 1-bindsudvalgets tekstsammenstilling.

Holberg skrev ret tidligt i sit forfatterskab en del morsomme tekster, bl.a. nogle *Skimtedigte*. I udvalget er medtaget uddrag af *Peder Paars* (en parodi på Vergils *Æneiden*) og af *Zille Hansdatters forsvarsskrift for kvindekonnet*. For *Peder Paars* mødte Holberg en del kritik og kunne måske være kommet i vanskeligheder, men da majestæten havde læst bogen og moret sig, skete der ikke videre i sagen. I *Zille Hansdatter* lader Holberg en kløgtig ung pige føre ordet på kvindernes vegne. Hendes pointe er, at »Hvis os mere betroet var/vi kunne mer' forrette«. Man har set Zille Hansdatter som en tidlig feminist. Det er nok at gå noget vidt, og hendes pointe er jo også lidt forsigtigt formuleret. Men den udtrykker en holdning, som Holberg flere gange vender tilbage til, f.eks. i sine essays. I 1700-tallet var det en ret avanceret indstilling til kønsrollerne, og det er vel noget af det, der får

Holberg til i dag at fornemmes som moderne.

På Holbergs tid var naturretten en slags modefilosofi: Mennesket var født med særlige rettigheder, f.eks. var alle født lige, og det gode samfund måtte afspejle dette forhold. I udvalget er medtaget stykker af Holbergs tidlige værk om *Natur- og folkeretten*. Hans værk bygger så meget på den tyske naturretstænkter Pufendorf, at det vel i dag ville blive opfattet som plagiat. I 1700-tallet var der ikke helt de samme krav til originalitet som nu. Og Holberg kan i det mindste krediteres for, at hans bog er på dansk. Pufendorf skrev på tidens internationale akademiske sprog: latin. Så Holberg har formidlet et stof til folk, som ellers ikke ville have haft adgang til det. I øvrigt var bogen umiddelbart salgsmæssigt en skuffelse for Holberg. Men det rettede sig senere. Hans folkeretsbog blev trykt i adskillige oplag. Og det var ikke helt ligegyldigt. Holberg var hele sit liv sin egen forlægger. Fortjenesten fra bogsalget var hans egen, og sammen med profesorgagen gjorde det ham til en rig mand. Og da han også var en fornuftig mand, investerede han i fast ejendom.

En del af Holbergs forfatterskab er på latin. Det var tidens internationale fællessprog, lidt som det er tilfældet med engelsk i dag. Så hvis man ville have andre end danskere til at læse, hvad man skrev, så var det: latin. I udvalget er der tre uddrag af Holbergs latinske tekster, nyoversat til dansk. Der er uddrag af romanen *Niels Klim*, *Epigrammerne* og *Levnedsbrevene* (dvs. selvbiografien eller måske mere præcist: memoirerne).

Niels Klim handler om en mand, som falder gennem et hul i jorden og i underverdenen oplever samfund, der er indrettet på en anden måde, end hvad han er vant til. På en måde er romanen et forvokset samfundsfagligt holbergessay. Den blev en succes og hurtigt oversat til flere sprog.

Epigrammerne er en klassisk genre, græsk-romersk. Et epigram er typisk på to linjer med en pointe, ofte af en lidt frigjort art. Epigrammet er en genre til kvikt at formulere en pointe. Det er lige noget for Holberg:

**»Han får hæslige børn,
men fremstiller skønne
portrætter.
Billederne laver han
selv, børnene laver
hans svend.«**

Eller

**»Ønsker du hjemlig idyl,
og vil bevare din kones
kærlighed helt intakt,
så må du kende dit
knald.«**

Som oversætter diskuterer i forbindelse med oversættelsen af epigrammerne, er der en grænse mellem en for bunden oversættelse og en, der er for fri. Grænsen kan være svær at trække.

Levnedsbrevene er Holbergs selvbiografi. Han skrev den i fire etaper. De første tre på latin, altså også til det internationale marked. Uddragene fra 1-bindsudgaven er primært fra det første levnedsbrev om Holbergs barndom og ungdom. Det er en fremstilling med et hovedspor og med mange digressioner, som gør fremstillingen kapriciøst flimrende og stilistisk moderne. Der er bl.a. levende og spændende rejserapporter og et stykke teaterkritik, som kunne have været skrevet i går.

Holberg og det danske sprog

Et sted i *Det første levnedsbrev* funderer Holberg over, om det var »muligt, at mit navn kunne nyde en vis berømmelse i udlandet, hvis jeg ikke havde skrevet på dansk«. Dertil er vel det at bemærke, at teksten, som han skriver dette i, oprindeligt er

formuleret på latin, og at Holberg desuden havde et betydeligt latinsk forfatterskab. Det, at en tekst var på latin, gjorde det desuden lettere at få den oversat til andre europæiske sprog. For en franskmand ville det være lettere at oversætte en latinsk tekst til fransk end den tilsvarende danske tekst. Og det nød Holberg godt af. Men selvfølgelig har Holberg en pointe i, at han skrev så meget på dansk, som han gjorde. For en professor på hans tid skriver Holberg meget på dansk og meget, der ikke er videnskab. Og det er det, der har gjort ham til et dansk klenodie i dag.

Holbergs dansk er i øvrigt af en særlig art betragtet fra i dag. Udgiverne af hovedværkerne har med rette skønnet, at Holbergs dansk kan være i vejen for hans tekster. Som udgiverne pointerer i en spidsformulering: »Holbergs tekster taler ofte meget til os i dag. Men hans sprog bliver i stigende grad en hindring for forståelsen.« Derfor den nænsomme modernisering af skriftbilledet. Det, der især gør nutidige læsere fremmede for 1700-tallets danske skriftsprog, er: stavning, bøjning og ordbetydning. Holberg staver »forskiael« og »skiencke«, hvor vi i dag skriver *forskel* og *skænke*. Og sådan er det hele vejen. Holberg bøjer udsagnsord i ental og flertal: »jeg er/vi ere« over for moderne dansk: *jeg/vi er*. Og ganske mange ord har ændret betydning siden Holbergs tid. Således betød *mærkvaerdig* 'bemærkelsesværdig', i dag betyder det nærmest 'sær', og *daerlig* betød 'tåbelig', eksemplerne er talrige. Udgiverne har som hovedprincip valgt at modernisere stavningen og bøjningen af udsagnsord, men ikke at ændre på ordenes betydning. Det sidste kan man så få styr på gennem den ordbog på knap 50 sider tospaltet, som er placeret sidst i udvalget. Det fornemmes, som om udgivernes valg netop har været af sådan særlig nænsomhed, at man som nutidig læser sidder og læser Holberg med stilen og tonen bevaret. Det er en ikke ringe præstation.

Konklusion

Kan man reducere et værk på 22 bind til en enkelt bog? Nej, det kan man selvfølgelig ikke. Der vil altid være noget, som kunne have været med. Eksempelvis latinduellen mellem Erasmus og Per Degn i *Erasmus Montanus* akt III, scene 3. Men sådan vil det jo altid være. Der er altid noget, der ikke er med. Det afgørende er imidlertid, om udvalget kommer ordentligt rundt om forfatterskabet, og om det, man kunne kalde den særlige holbergske tone, er bevaret. Og her klarer *Holberg. Et udvalg* sig godt. Man får gennem de udvalgte dele hele Holberg med sig.

Kan nye holbergglæsere så begynde med *Et udvalg*? Vel ikke umiddelbart. Men måske med en komedie eller to og så 1-bindsudvalget, som kommer godt omkring Holberg og hans særlige oplysningsprojekt. Mere erfarne læsere af Holbergs forfatterskab kan have udbytte af udvalget til repetition og genlæsning af det, man til gavn og fornøjelse har læst tidligere. Og hvis man, når den tid måtte komme, kun har mulighed for at have en holbergbog med sig på plejehjemmet, så vil *Holberg. Et udvalg* være et indlysende rigtigt valg.

Fahl og Zeeberg et al. (red.): *Holberg. Et udvalg*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Aarhus Universitetsforlag. ISBN 9788771845112. 704 sider. 100 kr.

Entals-de

Ehm Hjorth Miltersen, stud.mag. i lingvistik

Skår man op i en ordbog eller en grammatik over dansk og finder pronomenet *de* (*dem*, *deres*), er det angivet som tredje person flertal. Staves det med stort, *De*, er det en efterhånden lidt gammeldags høflig tiltaleform og anden person ental. Men der findes en tredje betydning, som hverken står angivet i ordbøger eller grammatikker. Pronomenet kan nemlig også bruges som tredje person ental, som i det følgende eksempel:

A: »Der kommer jo også en pause på et tidspunkt. Der kan man jo gå ned og købe kaffe nummer to.«

[...]

B: »Ja, og så kan man lige aftale med en eller anden, at de henter den for en, sådan at man ikke skal op ad trappen.«

Her, i B's ytring, refererer pronomenet *de* til nominalsyntagmet *en eller anden*, der er i ental. Eksemplet er fra en dagligdags samtale og er del af et datasæt bestående af fire samtaler optaget på cirka tre timers video, samt nogle skrifteksempler. Tilsammen indeholder datasættet 104 eksempler på *de* i ental. Disse har jeg analyseret og skrevet en grammatisk beskrivelse af entals-*de* på baggrund af. Projektet er endnu ikke udgivet, men artiklen her giver et overblik over de primære resultater.

Tre typer reference

På tværs af de 104 eksempler bruges entals-*de* til at referere til personer på forskellig vis, og overordnet set kan man snakke om tre forskellige typer reference.

Den første type er *generisk* brug, hvilket uddraget ovenfor er et eksempel på. Her bruger talerne entals-*de* til at referere til hypotetiske personer eller abstrakte kategorier af personer, f.eks. for at illustrere en pointe eller give et eksempel på noget. Referenten her er altså ikke en specifik person, men nærmere en generisk »type«. Det er ikke helt ukendt, at *de* kan have generisk reference, for flertals-*de* kan referere til flere generiske personer. Det ses for eksempel i sætninger som »Alle passagerer bedes holde øje med deres bagage«, og »Folk bryder sig typisk ikke om at få fortalt, hvordan *de* skal leve deres liv.« Men datasættet her viser altså, at det også kan bruges sådan i ental om enkelte generiske referenter.

Entals-*de* kan også referere til specifikke referenter, og dette kan gøres på to forskellige måder. I mange af de 104 eksempler bliver der refereret til en specifik person, men ved at bruge entals-*de* undlader taleren at specificere detaljer om referenten. Særligt kan taleren undgå at specificere kønnet på referenten. Det kan være, fordi taleren ikke kender kønnet på referenten, som i eksemplet her, hvor en gruppe er blevet

bedt om at læse nogle små historier og diskutere dem efterfølgende:

(A har lige læst den historie, de skal diskutere, højt. Historien lyder: »Klokken er 8:12 mandag morgen, og en studerende har lige netop nået at købe en kop kaffe, før undervisningen begynder, men kommer til at spilde hele koppen ud over sig selv på vej op ad trappen.«)

A: »Okay. Øhm. Og så er der nogle ting vi skal snakke om. Så hvad – hvad er der sket?«

B: »De har skyndt sig virkelig meget for at prøve at komme hen til deres undervisning til tiden.«

Her fremgår der ikke andet om personen i historien, end at det er en studerende, og talerne kan altså ikke vide, om de skal referere til personen som *hun* eller *han*. For at undgå at skulle vælge det ene eller det andet, eller at bruge mere tidskrævende formuleringer som *han eller hun* eller *vedkommende*, kan de referere til personen med entals-*de*.

Det sker også, at talere refererer til en person, som de faktisk ved er enten en kvinde eller en mand, med entals-*de*. Det kan være, fordi taleren vurderer, at kønnet er irrelevant i den sammenhæng, eller muligvis som led i at holde referenten anonym. Et eksempel ses her:

A: »Øhm, indtil jeg jo selvfølgelig kom i tanke om, at der er spilaften i morgen.«

B: »Ja.«

A: »Og så kom jeg til at checke begivenheden. Ugh og så er der nogen, der har trykket, at de måske kommer. Ugh.«

B: »Fuck det. Fuck dem.«

A: »Ja. Øh, de er ikke i flertal. Det er nummer et.

B: »Hm.«

A: »Det er kun en.«

B: »Ja. Fint.«

Den sidste type reference er omtale af personer, der gerne vil refereres til med *de* frem for *han* eller *hun*, eksempelvis fordi de identificerer sig som nonbinær (dvs. ikke mand eller kvinde). Her bruges entals-*de* altså ikke for at undgå at specificere køn eller andre identitetstræk ved referenten, men fordi det er det mest korrekte pronomen at bruge. Et eksempel fra en chatsamtale ses her:

(A har lige sendt et billede til B.)

A: »Jeg har ikke snakket med Charly siden vi mødte dem, men jeg har det som om de skal se det her.«

B: »Jeg kan sige af erfaring at det er helt legitimt at sende Charly ting ud af det blå.«

Ungt sprog?

Der er altså forskellige måder at bruge entals-*de* på. Udover det ser der også ud til at være forskel på, hvordan forskellige socialgrupper bruger eller ikke bruger det. I det undersøgte datasæt er det kun yngre personer (primært i 20'erne, ingen over 40 år), der producerer entals-*de*, mens de ældre talere i dataet har større tendens til at bruge vendinger som *han eller hun*, *vedkommende*, *den* eller at gentage navneordet og f.eks. sige *personen* eller *den studerende*. Næste skridt i forskningsprojektet er derfor at undersøge nærmere, om der er variation på tværs af alder og andre sociale grupperinger.

Desuden kan det nævnes, at entals-*de* opfører sig på helt samme måde som det engelske pronomen *they*, når dette bruges i ental. På engelsk tyder studier også på, at yngre talere har større tendens til at godtage og bruge entals-*they* om specifikke referenter, især specifikke referenter, hvor personens køn fremgår. Så det ser ud til, at der er interessante ligheder mellem dansk *de* og engelsk *they* at udforske, men om dette skyldes en påvirkning sprogene imellem eller bare parallel udvikling i de to sprogs pronomener, er et åbent spørgsmål. ■

Tag lige redigeringshatten på!

Peter Mollerup, referent i Folketings Tidende

En ellers sympatisk bog om og med idiomatiske vendinger er fuld af fejl.

Der er noget på en gang nostalgisk og aktuelt ved bøger som *Med ja-hatten på*, som Lise Bostrup har udgivet på eget forlag, hvori hun viderebringer en håndfuld idiomatiske vendinger tilføjet en kort beskrivelse af deres betydning. Landbrugssamfundet er trods alt ikke længere væk, end at de fleste af os billedlig talt stadig går rundt med en indre bondemand eller -kvinde, mens vi samtidig har et helt andet forbrug og en komfort og en international horisont, som det ville have været *på månen* at forestille sig for to generationer siden. På den måde bliver samlingen en lille tidsrejse i Danmark, hvor noget – endnu – både kan koste en bondegård og spidsen af en jetjager. De små fyndige udtryk er dermed også tidslommer, hvilket bogens indledning nævner sammen med nogle betragtninger om, at deres kraft og sejlivethed har at gøre med, at de rummer to betydninger i sig, en konkret og en overført. Indledningen rummer desuden nogle sproghistoriske iagttagelser, hvor idiomernes ses i lyset af det danske sprogs udvikling fra et kasussprog og videre frem. Det er kortfattet og oplysende og den lille bogs klart bedste del.

Desværre er et eller andet gået i hegnet under redaktionen, så udtrykket *elefanter i rummet* er havnet under overskriften *Insekter*. *Logik for burhøns* er landet i kategorien *Levende væsner i naturen* sammen med *at danse på æg*. Jeg har aldrig set burhøns i naturen, og at kalde et æg et levende væsen går bare ikke. *At græde snot* skulle betyde 'at hykle' (s. 27), hvilket jo er lodret forkert. *At lave rav i den* er blevet henvist til kategorien *Sten og mineraler*, og man får den tanke, at det måske er, fordi man (forfatteren) i skyndingen har fået blandet rav sammen med almindelige strandsten. Udtrykket *at slå sine folder* er kommet ind under kategorien *Geder og Får* – javel ja. Desuden er de små forklaringer under selve vendingerne meget korte. *At bede om godt vejr* koges ned til 'at sige undskyld', og under kategorien *Luft* bliver udtrykket *at gå i luften* barberet ned til 'at blive udsendt'. Det er på side 63, hvis nogen skulle ulejlige sig derhen.

Det virker i det hele taget, som om selve arbejdet med bogens indhold har været mindre vigtigt, og det er mildt sagt. Det er ikke *gået helt i kage* som helhed, men det er *meget* tæt på.

Idiomatiske vendinger er billeddannende hverdagsprog med et fyndigt og ofte ironisk-humorigt element i sig, som både yngre og ældre kan være med på og opfanger, især hvis man er en del af den samme historie og kultur. Det får Bostrup sagt nogle udmærkede ting om i indledningen. Resten burde have været researchet og redigeret. Det er gået alt for hurtigt. ■

Lise Bostrup: *Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk*. København: Forlaget Bostrup, 2019. ISBN 9788792000880. 130 sider. 169 kr.

Mindeord

Claus Tilling

Jeg kendte kun Modersmål-Selskabet af omtale, da jeg mødte Gerda og hendes mand, Aage, på et ugekursus om sproget på Testrup Højskole og meldte mig ind. Jeg kom i bestyrelsen i 2000, hvor Gerda straks gav mig til opgave at være med til at finde skribenter til årbogen 2000, der fik titlen *Dansk – vejen til integration*. Gerda skrev forord til bogen, som hun gjorde i mange år frem til 2017. Heri samlede hun intentionerne i forhold til bogens tema, netop den vinkel, bogen havde.

Årbogsudvalget drøftede på særlige møder, hvad valget af tema indebar. Gerda var åben for drøftelser, satte pris på gode og kreative ideer og påtog sig at skrive et oplæg, som vi udvalgsmedlemmer kunne sende som inspiration til de personer, vi havde tænkt os at opfordre til at skrive et indlæg. Gerda havde et bredt kendskab til kulturpersonligheder, og hendes oplæg bar frugt. Mange spændende indlæg fik vi til årbogen, alle sammen præget af Gerdas inspirerende opfordring til at skrive om det, man netop stod for. Gerda fastholdt den tænkte linje.

Gerda havde en evne til at lytte til folk og lokke det bedste frem i dem og møde dem med klare holdninger til modersmålet.

En af bestyrelsens hovedopgaver var at finde frem til årets prismodtager. Det er stadig fortroligt, hvem der pegede på hvem, men Gerda var rede til at argumentere for og imod den person, der var foreslået, sagligt og båret af lidenskab for det udtrykfulde sprog. Resultatet var altid konsensus. Når Gerda selv holdt motiveringstalen, var den altid præcist karakteriserende.

Gerda prægede bestyrelsens arbejde uden at være dominerende. Aldrig var man dog i tvivl om hendes holdninger.

Gerda var 40 år i Virum Kirkes menighedsråd, og præsten kunne i sin tale ved begravelsen berette, at alt, hvad der skete i forbindelse med begravelsen, var nøje planlagt af Gerda selv. Smukt og ordentligt skulle det være. Sådan var Gerda.

I taknemmelighed.

Gerda i selskab med Ingrid Carlsen og Claus Tilling (2003).

Force majeure

Michael Bach Ipsen

»Det er fransk og betyder ‚lokummet brænder‘«, sagde Peter Hesse Overgaard i rollen som Victor i tv-serien »Hjerterafdelingen« fra 2002, og det er ikke helt forkert.

Force majeure, bogstaveligt talt ‚større kraft‘, er et begreb, som i jura bruges til at fritage en kontraktpartner for et ansvar, som parten er ude af stand til at påtage sig pga. ekstraordinære omstændigheder som naturkatastrofer.

Det er uklart, om en nedlukning af Danmark, som den vi ser som følge af corona-epidemien, betragtes som force majeure, og der vil nok være større opmærksomhed på følger af epidemier ved fremtidig udformning af kontrakter.

Modersmål-Selskabets vedtægter kræver, at der afholdes generalforsamling hvert år inden udgangen af maj måned, men pga. nedlukningen kan vi p.t. ikke bestille lokaler og meddele, hvor generalforsamlingen finder sted. Alle medlemmer vil modtage særskilt meddelelse herom via e-mail. Oplys venligst mail-adresse til

sek@modersmaalselskabet.dk, hvis vi ikke allerede har den! Medlemmer uden e-mail kontaktes pr. telefon eller brev. Desuden annonceres stedet på vores hjemmeside og Facebook-side.

Tidspunktet og dagsordenen for generalforsamlingen ligger imidlertid fast. Den finder sted **torsdag den 14. maj 2020 kl. 18–19** efter foredraget *Mønsterbrud og dialekt* kl. 17–18 ved Johs. Nørregaard Frandsen.

Dagsorden

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning om Selskabets virksomhed i det forløbne år 2.a. Digitalisering
3. Aflæggelse af revideret årsregnskab til godkendelse
4. Fastsættelse af kontingent for det følgende kalenderår
5. Indkomne forslag
6. Valg af bestyrelsesmedlemmer og to suppleanter
7. Valg af revisor og revisorsuppleant
8. Eventuelt

Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, må være kommet frem til formanden senest den

30. april på **formand@modersmaalselskabet.dk**.

